

Samenvatting

Al sinds de jaren 1980 brengt het WODC periodiek recidivecijfers voor ex-terbeschikkinggestelden uit. Met de ontwikkeling van de Recidivemonitor wordt naast recidive onder ex-tbs-gestelden ook recidive onder andere dadergroepen, zoals ex-gedetineerden en ex-reclassenten, op een gestandaardiseerde manier berekend. Voor de meeste dadergroepen wordt recidive gemeten vanaf de datum waarop een interventie is afgerond of een strafrechtelijke titel ten einde is gekomen. Dit omdat met name bij intramurale tenuitvoerlegging ervan uit wordt gegaan dat het recidiverisico tijdens het strafrechtelijk traject klein is en de eigenlijke *time at risk* voor recidive na de titel begint. Dit scherpe onderscheid in een periode *not at risk* tijdens en een periode *at risk* na afloop van een strafrechtelijke titel of interventie, is in de praktijk echter niet houdbaar. Het blijkt namelijk dat dadergroepen ook tijdens de interventie of strafrechtelijke titel recidiveren. Dit geldt in het bijzonder als tijdens het strafrechtelijke traject restricties worden afgebouwd en vrijheden worden toegekend ten behoeve van een geleidelijke resocialisatie. Het is daarom realistischer om de periode tijdens strafrechtelijke trajecten als periode *at managed risk* te beschouwen.

Onderzoek naar recidive tijdens strafrechtelijke trajecten is niet mogelijk met de analysemethode waarmee het WODC traditioneel recidive na strafrechtelijke trajecten in kaart brengt. Traditioneel wordt recidive na afloop van een traject met survivalanalyse in kaart gebracht. Ex-daders worden in de tijd gevolgd totdat ze een recidivedelict plegen of totdat de onderzoeksperiode afgelopen is, bijvoorbeeld twee jaar na afloop van een interventie. Voor een periode *at managed risk* is deze analysemethode echter niet geschikt. De reden hiervoor is dat de onderzoeksperiode, de periode *at managed risk*, een van tevoren bepaalde einddatum kent, waarbij de duur van de periode doorgaans niet voor iedereen gelijk is. Dit in tegenstelling tot de periode na afloop van strafrechtelijke trajecten die in principe een open eind heeft. Het doel van dit haalbaarheidsonderzoek is daarom een methode te ontwikkelen waarmee recidive tijdens strafrechtelijk trajecten in kaart kan worden gebracht.

In een eerste stap zijn potentieel in aanmerking komende methoden om de mate van recidive in kaart te brengen geïnventariseerd. Er wordt vooral gekeken naar *time-to-event* analysemethoden, zoals survivalanalyse, competing risks analyse en multistate analyse. De conclusie is dat multistate analyse (MSA) de meest geschikte methode is maar niet in alle gevallen toepasbaar. In deze gevallen kan gebruik worden gemaakt van de methode van gestandaardiseerde tellingen (GT). Met MSA kan gekeken worden naar de prevalentie en de timing van recidive tijdens (verschillende fases van) strafrechtelijke trajecten. Daarbij kunnen de ontwikkeling van het recidiverisico in de tijd en voorspellers van recidive in beeld worden gebracht. Een beperking van MSA, net als bij andere analysemethoden, is dat de te onderzoeken gebeurtenissen, dat wil zeggen recidivedelicten, in voldoende aantallen voor moeten komen. Met name bij zeer ernstige recidivedelicten (delicten waarop een wetsartikel met een maximale strafdreiging van acht jaar of meer van toepassing is) is dat niet het geval en zelfs bij algemene recidive zal men in de praktijk vaak gedwongen zijn meerdere jaren samen te voegen om voldoende recidivedelicten te hebben om MSA uit te kunnen voeren.

Bij GT worden strafzaken naar aanleiding van recidivedelicten tijdens strafrechtelijke trajecten opgeteld en worden de tellingen gestandaardiseerd door, bijvoorbeeld het aantal strafzaken per jaar per honderd bezette tbs-plaatsen te berekenen. GT levert geen informatie over het recidiverisico op verschillende momenten tijdens strafrechtelijke trajecten noch over risicofactoren voor recidive. Het levert wel informatie over het aantal recidivedelicten dat gedurende een bepaalde tijd door een groep van bepaalde omvang wordt gepleegd. In tegenstelling tot MSA is GT uitvoerbaar ongeacht het aantal recidivedelicten. Om die reden is het ook toepasbaar bij zeer ernstige recidivedelicten die maar weinig voorkomen. Omdat het ongeacht het aantal recidivedelicten uitvoerbaar is, bestaat anders dan bij MSA geen noodzaak om meerdere jaren samen te voegen. Hierdoor leent GT zich bijzonder goed om recidivetrends over de tijd in beeld te brengen.

In combinatie lijken GT en MSA dus geschikt om recidive tijdens strafrechtelijke trajecten in beeld te brengen. In deze haalbaarheidsstudie worden deze methoden toegepast op justitiabelen met de maatregel tbs met dwangverpleging. Er zijn twee redenen om voor deze dadergroep te kiezen. Ten eerste weten we uit ervaring dat de kwaliteit van de data zeer hoog is. Ten tweede kent deze groep een sterk gestandaardiseerde fasering van restrictieniveaus in de vorm van verlofniveaus en de voorwaardelijke beëindiging van de maatregel. Hierdoor kan het potentieel van MSA om het recidiverisico in opeenvolgende fases in kaart te brengen goed getest worden. Dit is van belang omdat in veel strafrechtelijke trajecten fases onderscheiden kunnen worden waarin aan de justitiabelen in verschillende mate restricties worden opgelegd ten behoeve van risicomanagement. De tbs-maatregel begint bijvoorbeeld met een intramurale periode waarin de tbs-gestelde binnen de kliniek verblijft. Hierna volgt een extramurale periode van transmuraal verlop en/of proefverlop waarbij de tbs-gestelde buiten de muren van de kliniek woont. Als laatste kan een periode van voorwaardelijke beëindiging opgelegd worden waarbij de tbs-gestelde zich onder het toezicht van de reclassering bevindt.

In deze studie onderzoeken wij of en hoe het mogelijk is om met GT en MSA recidive tijdens elk van deze fases in beeld te brengen.

Onderzoeksvragen

In het onderzoek stonden de volgende onderzoeksvragen centraal alle gericht op tbs met dwangverpleging als testcase:

- 1 Kunnen met GT en MSA vragen worden beantwoord zoals:
 - a In welke mate wordt er tijdens een geheel strafrechtelijk traject gerecidiveerd?
 - b In welke mate wordt er tijdens verschillende fases van een strafrechtelijk traject gerecidiveerd?
 - c Welke persoonsgerelateerde kenmerken en/of kenmerken van het strafrechtelijk traject hangen samen met de kans op recidive?
- 2 Zijn GT en MSA in de praktijk toepasbaar en bruikbaar?
 - a Welke data zijn hiervoor nodig?
 - b Leveren deze methoden onvoorziene additionele informatie op?
 - c Welke onvoorziene problemen komt men tegen?
 - d Leveren deze methoden interpreteerbare resultaten voor beleidsmakers en uitvoerders in de praktijk?

Methode

Gestandaardiseerde tellingen (GT)

Bij GT worden strafzaken naar aanleiding van recidivedelicten geteld die door de tbs-populatie tijdens de verschillende fases van de tbs-maatregel zijn gepleegd. Om het aantal strafzaken naar aanleiding van recidivedelicten over de jaren heen te kunnen vergelijken en eventuele trends te kunnen herkennen, vindt standaardisatie plaats naar recidive per jaar per honderd bezette tbs-plaatsen. Er wordt over bezette tbs-plaatsen gesproken en niet over tbs-gestelden omdat het gaat om de totale tijd doorgebracht in (een fase van) de tbs. De 100 bezette tbs-plaatsen kunnen daarom door meer dan 100 individuele tbs-gestelden bezet zijn. Omdat bij de GT alleen geteld en vervolgens gestandaardiseerd wordt maar geen schattingen plaats hoeven te vinden, speelt het geen rol hoe vaak het te onderzoeken gebeurtenis voorkomt. Hierdoor kunnen met deze methode ook zeldzame gebeurtenissen onderzocht worden, zoals strafzaken naar aanleiding van zeer ernstige recidive.

Multistate analyse (MSA)

MSA is een variant van survivalanalyse waarmee de tijd tot het optreden van relevante gebeurtenissen in opeenvolgende fases van een proces in kaart kan worden gebracht. Binnen de demografie wordt het bijvoorbeeld gebruikt om te kijken naar de timing en het voorkomen van verschillende fases binnen de levensloop, zoals samenwonen, kinderen krijgen en trouwen. In de context van recidive tijdens de tbs-maatregel kan met MSA worden gekeken naar de tijd tot het plegen van het eerste recidivedelict. Op basis van MSA kunnen per fase van de tbs-maatregel conclusies getrokken worden over de percentages recidivisten binnen elke fase van de maatregel, i.e. de intramurale fase, de extramurale fase en de fase van voorwaardelijke beëindiging. MSA heeft daarnaast twee grote voordelen ten opzicht van GT. Ten eerste kan de ontwikkeling van het recidiverisico gedurende iedere fase in kaart worden gebracht. Hierdoor kan bijvoorbeeld duidelijk worden of het risico om te recidiveren het hoogst aan het begin van een fase of gedurende de fase oploopt. Ten tweede kan met MSA getoetst worden of het recidiverisico samenhangt met kenmerken van de tbs-gestelden of de uitvoering van de maatregel.

Data

Voor het toepassen van GT en MSA op justitiabelen met de tbs-maatregel maken we gebruik van data uit het Monitoring Informatiesysteem Ter beschikking Stelling (MITS). In MITS zijn gegevens te vinden over de maatregel tbs met dwangverpleging, waarmee het tbs-traject in drie onderscheidende fases opgesplitst kan worden. De intramurale fase, waarin de tbs-gestelde binnen de beveiligde instelling (FPC) blijft, zonder verlof of met een machtiging voor begeleid dan wel onbegeleid verlof; de extramurale fase, waarin de tbs-gestelde met transmuraal of proefverlof buiten de FPC verblijft; en de voorwaardelijke beëindiging, waarbij de tbs-maatregel door de rechter onder voorwaarden is beëindigd en de reclassering toezicht houdt. Er zijn data gebruikt over alle tbs-gestelden die tot en met eind 2016 in een tbs-kliniek zijn ingestroomd. Met GT en MSA kunnen alle ingestroomde tbs-gestelden worden meegenomen ongeacht in welke fase van het tbs-traject ze zich bevinden. Tbs-gestelden die tijdens hun tbs-traject een periode werden behandeld in het kader van de titel tbs met voorwaarden worden niet meegenomen in het onderzoek om het multistate model bij deze haalbaarheidsstudie niet te ingewikkeld te maken.

De gegevens met betrekking tot recidive zijn afkomstig uit de Onderzoeks- en Beleidsdatabase Justitiële Documentatie (OBJD) en bewerkt via vaste procedures die binnen de Recidivemonitor van het WODC zijn ontwikkeld (Wartna, Blom & Tollenaar, 2011). De OBJD is een gepseudonimiseerde versie van het Justitieel Documentatie Systeem (JDS). Het gebruik van de OBJD impliceert dat alleen delicten in kaart worden gebracht die onder de aandacht van het Openbaar Ministerie (OM) komen en waarbij het OM besluit om te vervolgen. Bij de GT-methodiek worden alle recidivedelicten gepleegd tussen 2000 en 2016 en die tot een strafzaak hebben geleid meegenomen. De resultaten van de MSA betreffen alleen het eerste recidivedelict dat tot een strafzaak heeft geleid in elk van de verschillende tbs-fases. Bijvoorbeeld, recidive tijdens de extramurale fase heeft betrekking op het eerste recidivedelict dat gepleegd wordt tijdens de extramurale fase door iemand die nog niet eerder in het tbs-traject heeft gerecidiveerd. Demografische en strafrechtelijke achtergrondkenmerken van de tbs-gestelden waarvoor de relatie met recidive wordt onderzocht, worden ook uit de OBJD gehaald.

Voor GT kijken we naar de periode 2000 tot en met 2016, waarbij ieder jaar een afzonderlijk cohort vormt. Voor de MSA hebben we de tbs-populatie in drie ruime instroomcohorten opgesplitst om in elk cohort voldoende recidivisten voor het maken van betrouwbare schattingen te hebben. Cohort 1 betreft alle tbs-gestelden die voor 1997 zijn ingestroomd ($N=1.275$); cohort 2 betreft personen die tussen 1997 en 2004 zijn ingestroomd ($N=1.454$); en cohort 3 is tussen 2005 en 2016 ingestroomd ($N=1.423$). Door met verschillende cohorten te werken kunnen wij op een heel grof niveau onderzoeken of en hoe het met MSA mogelijk is om veranderingen in kaart te brengen.

Belangrijkste resultaten recidive tijdens tbs met dwangverpleging op basis van GT en MSA

Hieronder volgt een inhoudelijke beschouwing van de belangrijkste bevindingen op basis van GT en MSA toegepast op recidive gepleegd tijdens de maatregel tbs met dwangverpleging.

Meeste delicten tijdens de tbs-maatregel gepleegd tijdens voorwaardelijke beëindiging

- De resultaten van de GT laten zien dat per bezette tbs-plaats per kalenderjaar de meeste strafzaken naar aanleiding van zowel algemene als zeer ernstige delicten gepleegd worden tijdens de fase van voorwaardelijke beëindiging. Het aantal zeer ernstige delicten is echter gering met minder dan 1 per jaar per 100 bezette tbs-plaatsen.
- De resultaten van de MSA tonen aan dat het recidiverisico in de eerste twee jaar na een faseovergang het hoogst is in de fase van voorwaardelijke beëindiging. Een verklaring hiervoor is dat tegenwoordig aan de beëindiging van de tbs-maatregel een verplichte fase van voorwaardelijke beëindiging vooraf gaat. Delicten die nu tijdens deze fase gepleegd worden, vonden voorheen wellicht plaats na het beëindigen van de tbs met dwangverpleging.

Lichte stijging in aantal algemene recidivedelicten en in het aantal zeer ernstige recidivedelicten sinds 2013

- Uit de resultaten van de GT lezen we af dat tussen 2000 en 2016 het aantal strafzaken naar aanleiding van algemene recidivedelicten is gestegen van minder dan 3 naar ongeveer 5 per jaar per 100 bezette tbs-plaatsen.
- Tussen 2013 en 2016 is het aantal zeer ernstige delicten gestegen van 0,3 naar 0,7 per jaar per 100 bezette tbs-plaatsen.

In 2013 is een handleiding voor aangifte van strafbare feiten tijdens de tbs uitgebracht die de eerder ingevoerde aangifteplicht moest ondersteunen. De genoemde toename van het aantal strafzaken naar aanleiding van delicten tijdens de tbs zou verklaarbaar kunnen zijn door het effect van de introductie van deze handleiding op de aangiftepraktijk.

Het recidiverisico is constant of licht dalend gedurende de intramurale fase en gedurende de extramurale fase; het recidiverisico neemt licht toe gedurende de fase van voorwaardelijke beëindiging van het tbs-traject

- De resultaten van de MSA laten zien dat bij de intramurale en de extramurale fase het risico om te recidiveren min of meer onveranderd blijft ongeacht hoe lang een tbs-gestelde zich in de fase bevindt of licht afneemt naarmate het verblijf in de fase vordert.
- Tijdens de fase van voorwaardelijke beëindiging zien we daarentegen het risico om te recidiveren licht stijgen gedurende de eerst 1 tot 2 jaar na toekenning van de voorwaardelijke beëindiging.

Deze bevindingen duiden erop dat de toekenning van extra vrijheden bij geen van de fases van de tbs-maatregel leidt tot een substantiële toename van het risico om te recidiveren. Een aandachtspunt zou het eerste jaar van de voorwaardelijke beëindiging van de tbs kunnen zijn. De lichte toename van het recidiverisico duidt erop dat het niveau van beveiliging respectievelijk toezicht in deze periode eerder te laag dan te hoog zou kunnen zijn. Aan de andere kant gaat het om een betrekkelijk lichte toename van het recidiverisico die ook nog eens betrekking heeft op algemene recidive, dat wil zeggen verhoudingsgewijs lichte delicten. Het is de vraag het effect van een eventuele verhoging van het niveau van toezicht en restrictiviteit teneinde de toename van het risico aan het begin van de voorwaardelijke beëindiging zou opwegen tegen mogelijke ongewenste neveneffecten.

Hoe jonger ten tijde van eerste strafzaak hoe groter het risico op recidive tijdens tbs; vermogensdelicten met geweld, vernielingsdelicten en openbare orde delicten in de uitgangszaak vergroten het risico op algemene recidive tijdens tbs

- De leeftijd ten tijde van de eerste strafzaak hangt samen met recidive tijdens de verschillende fases (intramuraal, extramuraal en voorwaardelijke beëindiging) waarbij een jongere leeftijd een groter risico om te recidiveren met zich meebrengt.
- We zien ook dat een vermogensdelict met geweld in de uitgangszaak een hoger risico met zich meebrengt om tijdens de fase van voorwaardelijke beëindiging voor het eerst te recidiveren dan een geweldsdelict. Daarnaast hangen vernielingsdelicten en delicten tegen de openbare orde maar niet geweldsdelicten in de uitgangszaak, samen met een hogere risico om voor het eerst te recidiveren tijdens zowel de intramurale als de extramurale fase.

Deze bevindingen van de MSA zijn in lijn met veel eerder onderzoek naar recidive na afloop van een strafrechtelijk traject.

Discussie

Het doel van dit onderzoek was om vast te stellen of het haalbaar is om recidive tijdens een strafrechtelijk traject op betrouwbare en interpreteerbare manier in kaart te brengen. We hebben hiervoor twee methoden, i.e. GT en MSA, toegepast op recidive tijdens de maatregel tbs met dwangverpleging.

In hoeverre waren we succesvol om de mate van recidive tijdens de tbs met dwangverpleging maatregel te onderzoeken?

Met een combinatie van GT en MSA hebben we op twee manieren de mate van zowel algemene als zeer ernstige recidive gerapporteerd. Met GT hebben we per 100 bezette tbs-plaatsen (zeer ernstige) recidivetrends over de jaren heen beschreven. Daarbij worden alle strafzaken naar aanleiding van (zeer ernstige) recidivedelicten meegenomen waardoor een compleet overzicht ontstaat van recidivedelicten gepleegd tijdens (verschillende fases van) de maatregel tbs met dwangverpleging. Met MSA hebben we onderzocht hoe het risico om te recidiveren zich ontwikkelt binnen de verschillende fases van het tbs-traject, dat wil zeggen op welke moment gedurende een tbs-fase het risico om voor het eerst te recidiveren het hoogst is. We hebben ook kenmerken die samenhangen met recidive in kaart gebracht. MSA hebben we echter niet kunnen toepassen op zeer ernstige recidive omdat deze te zelden voorkomt. Ook bij de meer voorkomende algemene recidive hebben we met cohorten moeten werken waarin verschillende instroomjaren zijn samengevoegd. Daardoor kunnen we slechts in beperkte mate conclusies trekken over de ontwikkeling in de tijd wat betreft de ontwikkeling van het recidiverisico en kenmerken die samenhangen met recidive. Met het MSA-model dat we in deze studie hebben gebruikt, kunnen we alleen het risico op het eerste recidivedelict in kaart brengen. Door de lange duur van het tbs-traject is er een reële kans op herhaalde recidive aanwezig. Hoe het risico op daaropvolgende delicten zich ontwikkelt, weten we echter (nog) niet.

In de toekomst zal de in deze studie ontwikkelde methodiek toegepast worden op andere strafrechtelijke trajecten. Welke mogelijkheden en problemen voorzien we daarbij?

Bij strafrechtelijke trajecten die door grotere groepen daders worden doorlopen, zal mogelijk ook de zeer ernstige recidive met MSA onderzocht kunnen worden. Dat zou inzicht verschaffen in hoe het risico op zeer ernstige recidive zich tijdens (fases van) een dergelijk traject ontwikkelt en welke variabelen samenhangen met zeer ernstige recidive. Daarnaast zouden mogelijk cohorten van één of slechts enkele instroomjaren gebruikt kunnen worden. Daarentegen zullen sommige problemen die zich voordoen bij een tbs-traject ook voor andere strafrechtelijke trajecten gelden. Bijvoorbeeld, bij dadergroepen met een hoog risico op recidive is het een beperking als met MSA alleen het eerste recidivedelict in kaart kan worden gebracht. Bij dadergroepen met een laag recidiverisico of kortdurende trajecten zal deze beperking minder ingrijpend zijn.

Ten slotte, een belangrijke maar niet onoverkomelijke beperking van deze (en toekomstige studies) is de ingewikkeldheid van met name de MSA-methode. Eenduidig en helder interpreteerbare resultaten zijn belangrijk omdat de onderzoeksresultaten toegankelijk moeten zijn voor beleidsmakers en uitvoerders in de praktijk. Door in gesprek te gaan met beleidsmaker en uitvoerders in de praktijk, zullen we waarnemen of we met de voorgestelde methoden recidive tijdens een strafrechtelijk traject op een interpreteerbare manier in kaart kunnen brengen. In ieder geval is er een belangrijke eerste stap gezet om te komen tot methodiek waarmee een betrouwbare inschatting gemaakt kan worden van recidive tijdens strafrechtelijke trajecten.